

ТЕМА 1. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК «СУСПІЛЬСТВО ЗНАЬ»

Мета теми: розкрити особливості сучасного суспільства як суспільства, заснованого на науковому знанні («інформаційного суспільства»); знати теорії інформаційного суспільства, розроблені західними філософами, соціологами й культурологами; з'ясувати, які особливості має наука в умовах інформатизації суспільства та які переваги має наукова комунікація в інформаційну еру; уявити існуючі й можливі негативні наслідки комп'ютеризації.

План

1. Ідея постіндустріального етапу розвитку соціуму в концепції Д. Белла.
2. «Третя хвиля» як етап становлення інформаційного суспільства в культурологічній концепції Е. Тоффлера.
3. Теорія інформаційного суспільства Ф. Фукуями.
4. Сутність суспільства мережевих структур у соціальній теорії М. Кастельса.

1. ІДЕЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ СОЦІУМУ В КОНЦЕПЦІЇ Д. БЕЛЛА

Пристаюючи до вивчення першого питання теми, слід уяснити, що теорія інформаційного суспільства з'явилась як відповідь на запити перш за все американського способу життя, в якому внаслідок упровадження персональних комп'ютерів у всі сфери суспільства суттєво змінилися стандарти роботи, навчання в системі вищої освіти, споживання товарів і послуг, обігу інформації тощо. Американський соціолог Деніел Белл першим серед представників суспільних наук ще в 70-ті роки ХХ ст. виявив суттєвий вплив інформації на всі суспільні процеси, зокрема на перерозподіл сфер зайнятості працівників. Він помітив, що більше ніж половина їх зайняті не у сфері виробництва товарів, а в сферах послуг. Це дозволило йому назвати новий період суспільного розвитку постіндустріальним.

При висвітленні даного питання необхідно вказати на те, що Д. Белл розглядає три стадії суспільного розвитку: аграрне суспільство, індустріальне суспільство, постіндустріальне, або інформаційне, суспільство. Саме в інформаційному суспільстві активно розвиваються інформаційні і комунікаційні технології, створюються умови для ефективного використання знань в рішенні найважливіших завдань управління суспільством і демократизації суспільного життя. У розумінні самого поняття інформаційного суспільства можна виділити три основні підходи: технологічний, комунікативний та соціентальний.

Слід звернути увагу на те, що індустріалізація та інформатизація суспільства має цілий ряд негативних наслідків, серед яких головним стало виникнення так званих глобальних проблем сучасної цивілізації (соціально-екологічних, соціально-економічних, соціально-політичних, проблем людини). Ці проблеми зумовлені тим, що людська технічна і виробнича діяльність за своїми масштабами досягла вимірів загальнопланетних процесів.

Навколо теорії постіндустріального суспільства розпочалася широка дискусія в наукових колах західного світу стосовно впливу комунікаційних технологій на подальший розвиток цивілізації. Проте сам Д. Белл зазначав, що його теорія є чисто абстрактною й лише в найзагальніших рисах змальовує майбутнє. Дослідник ще не виявив тоді місце інформації та комунікаційних технологій у ньому, а лише ґрунтовно проаналізував основні тенденції соціальних трансформацій, показавши, що на новому етапі суспільного розвитку стрижнем інформації стає *теоретичне знання*.

2. «ТРЕТЯ ХВИЛЯ» ЯК ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Е. ТОФЛЕРА

Вивчаючи друге питання теми, слід мати на увазі, що ідеї Д. Белла спонукали до розробки теорії інформаційного суспільства цілу низку інших провідних соціологів, культурологів та футурологів. Так, американський культуролог і

футуролог Елвін Тоффлер у праці «Третя хвиля», на основі аналізу широкого емпіричного матеріалу, здійснив передбачення, згідно з яким, на його погляд, після завершення епохи індустріалізму має розпочатися нова технологічна революція, яка приведе до «надіндустріальної» цивілізації. Поряд із суттєвими змінами в техніці, технології, політичній, релігійній та інших духовних сферах, сімейно-шлюбних, міжетнічних стосунках він пророкує значні зміни в інформаційній сфері. Е.Тоффлер, характеризуючи майбутній вплив комп'ютерів на життєдіяльність людей зазначав, що, крім застосування у виробничих процесах і в бізнесі загалом, вони вже вбудовуються, або скоро вбудовуватимуться, у все і вся, починаючи з установок для кондиціонування повітря й автомобілів до швейних машин та побутових терезів.

Е. Тоффлер звертає увагу на неодмінну руйнацію великих компаній та кардинальну зміну суспільних цінностей (у тім числі й моральних) при переході від індустріального до суперіндустріального суспільства. Але він переймався цією обставиною, оскільки вважав, що при суворій вертикалі ієрархії інформація часто втрачає достовірність доки дійде до виконавця. Значні потоки інформації зверху вниз і в зворотному напрямку в ієрархізованих корпораціях не встигають оброблятися, що веде до прийняття неадекватних рішень. Тому Е. Тоффлер зазначав, що ефективні рішення повинні прийматися на все нижчих рівнях організації.

Хоча автор і назвав Третю технологічну хвилю інформаційною, проте він не розкрив її сутнісних рис, не розробив справді наукової теорії інформаційного суспільства. Його концепція не розкриває ролі теоретичного знання на новому етапі суспільного розвитку.

3. ТЕОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА Ф. ФУКУЯМИ

Розглядаючи теорію американського футуролога Френсіса Фукуями, який теж назвав сучасну західну цивілізацію «інформаційним суспільством», слід звернути увагу, що він, як і Д. Белл, при аналізі сутності цього суспільства акцентує увагу

на структурних змінах у сфері зайнятості працівників, коли в економіці виробництво як джерело багатства все більшою мірою замінюється сферою обслуговування. Разом із тим, він розглядає й інші важливі зрушення в суспільстві, що визначаються зміною змісту інформації, її кількістю та якістю: роль інформації й інтелекту стає всеохопною і в людях, й у все більш розумних машинах; розумова праця все більше замінює фізичну; відбувається глобалізація виробництва за рахунок втілення недорогих інформаційних технологій; зростають свобода та рівність; починають розпадатися різні рівні ієрархії – політичні, корпоративні тощо. Проте Ф. Фукуяма вважає, що інформаційна революція стала породженням саме капіталістичного суспільства, оскільки лише ринкові відносини сприяють підприємству, більшій пристосованості до викликів інформаційної епохи.

Він не ідеалізує сучасне капіталістичне суспільство, зазначаючи, що розвиток інформаційних технологій є згубним і для великих корпорацій на зразок компанії ІВМ. І хоча епоха таких корпорацій з ієрархічною структурою ще не завершилася, все ж таки революція в інформаційній сфері приведе до глибоких перетворень. У даному випадку Ф. Фукуяму турбує криза довіри й загальноприйнятих моральних норм, яка супроводжує процеси децентралізації економіки. Він підкреслює, що довіра не втілена в комп'ютерних мережах і волоконно-оптичних лініях зв'язку. Хоча вона й передбачає обмін інформацією, проте зовсім не зводиться до інформації. Причому його роздуми про майбутнє людської цивілізації, що зв'язане з інформатизацією суспільства, пронизані занепокоєнням стосовно до збереження довіри не лише між окремими людьми, але й між різними культурами.

4. СУТНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР У СОЦІАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ М. КАСТЕЛЬСА

Однією з найновіших теоретичних розробок, зв'язаних з описом сутності інформаційного суспільства, є теорія Мануеля Кастельса, який у 1996-1998 рр. опублікував працю «Інформаційна ера», що складається з трьох томів. Вона стала

визначним явищем у науковому житті Заходу, а її автор був поставлений деякими оглядачами в один ряд з К. Марксом, М. Вебером та Е. Дюркгеймом. Головною ідеєю цієї праці є визнання М. Кастельсом появи «нового суспільства», що формується завдяки розгортанню мереж, робота яких забезпечується інформаційно-комунікаційними технологіями, а інформаційні потоки набувають виняткового значення. Він визначив і початковий момент приходу такого суспільства, датувавши його 70-ми роками ХХ століття. Причому він вважає новий період у розвитку західного суспільства продовженням капіталізму, але на базі освоєння та застосування комп'ютерних мереж. Він назвав цей період розвитку суспільства «інформаціональним капіталізмом», у якому яскраво виражені дві ознаки: цей різновид капіталізму має всесвітній характер і значною мірою будується навколо мережі фінансових потоків. Основу такого капіталізму складає саме фінансовий капітал.

У своєму глибокому соціологічному аналізі М. Кастельс виявив сутнісні ознаки нової епохи, а саме аргументовано довів, що в умовах інформаційної ери історична тенденція веде до того, що домінуючі функції й процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж. Він дає визначення мережевої структури, зазначаючи, що вона є комплексом зв'язаних вузлів, де конкретний зміст кожного з них залежить від характеру тієї конкретної мережевої структури, про яку йдеться. До них відносяться: ринки цінних паперів і обслуговуючі їх допоміжні центри, коли йде мова про мережі глобальних фінансових потоків; ради міністрів різних європейських держав, коли йдеться про політичну мережеву структуру управління Євросоюзом; поля коки й маку, підпільні лабораторії, фінансові установи тощо, які займаються відмиванням грошей, коли йдеться про виробництво й розповсюдження наркотиків; телеканали, студії, журналістські бригади і т.п., коли мова йде про глобальну мережу засобів інформації, яка складає основу для вираження культурних форм і громадської думки в інформаційну еру. Це є відкриті структури, які можуть безмежно розширюватися за рахунок нових вузлів. Така соціальна структура, що має мережеву основу, характеризується високою динамічністю й відкрита для інновацій, не ризикуючи при цьому

втратити своєї збалансованості. Очевидно, що критерієм демаркації індустріального та інформаційного суспільства у М. Кастельса є технологічний підхід.

Питання і завдання для самоконтролю

- 1) Які Ви знаєте теорії інформаційного суспільства, розроблені західними філософами, соціологами й культурологами?
- 2) Згадайте вітчизняні концепції інформаційного суспільства.
- 3) Чи можна назвати суспільство інформаційним, якщо в ньому запроваджені інформаційно-комп'ютерні технології? Обґрунтуйте Вашу позицію.
- 4) Які особливості має наука в умовах інформатизації суспільства?
- 5) Які переваги має наукова комунікація в інформаційну еру?
- 6) Прокоментуйте висновки Ф. Уєбстера щодо сучасних західних теорій інформаційного суспільства.
- 7) Назвіть існуючі й можливі негативні наслідки комп'ютеризації. Обґрунтуйте свої висновки.

Основна література

1. Кастельс М. Інтернет-галактика. – К.: Ваклер, 2007. – 290 с.
2. Луман Н. Общество как социальная система. – М.: Логос, 2004. – 232 с.
3. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 782 с.
4. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
5. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 474 с.

Додаткова література

1. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / Відповідальний редактор В.В. Лях. – К.: Тов. «XXI століття: діалог культур», 2009. – 404 с.
2. Валлерстайн Й. Кінець знаомого мира: Соціологія ХХ века. – М.: Логос, 2004. – 386 с.
3. Чумаков А.Н. Глобалізація. Контури цілостного мира. – М.: Проспект, 2005. – 432 с.